

ROMANYA'NIN SESİ

Prof. BEDRETTİN TUNCEL
Ankara Üniversitesi Öğretim Üyesi

“Ulusları, antlaşmalardan çok, duygular bağlar.
Romanya, kalbimizde kardeşçe yer tutmuştur...”

ATATÜRK

I

Bu yazının başına koyduğum sözleri, Atatürk'ün 17 Mart 1937 günü kendisiyle Çankaya'da görüştüğü Romanya Dışişleri Bakanı Victor G. Antonescu¹ onuruna Ankara - Palas'ta verdiği yemekteki konuşmasından aldım. Günümüz Romanya'sını yönetenlerin, en önde ülkenin Devlet Başkanı, Romanya Sosyalist Cumhuriyeti'nin bütün dünyada barışseverliği ile tanınmış, ün kazanmış, varlığını barışa adanmış; Çin - Rusya anlaşmazlığında karar verme özgürlüğünü zedelememiş; doğu - batı ilişkilerinde doğru bildiği yolu seçmiş bir devlet adamı, Sayın Nicolae Ceauşescu olmak üzere, hiç kuşkusuz, bu sözleri bildiklerine; bizim Cumhuriyetimizde de, kısa yaşamında Türk ulusunun uygarlık dünyasındaki yerini alması, ilerlemesi, yitirdiği zamanları kazanması, barış içinde yaşaması için, Mustafa Kemal gibi gerçekten büyük bir insanın barış ve insanlık yolunda bu ülkede neler yaptığını da, belki bizden daha iyi bir biçimde ayrıntılarıyla izlemiş olduklarına inanıyorum. Hele, 28 Mart 1974'ten beri, Romanya Sosyalist Cumhuriyeti Başkanı seçilen Sayın Ceauşescu'nun *Barış ve uluslararası işbirliği* başlığı altında Paris, Cenevre ve Münih'te basılan, 1965-1970 yılları arasında yazdığı raporlardan, makalelerden, yap-

¹ Romen ulusunun, “Demir muhafızlar” kurup başını belâya sokan; Hitler bozuntusu Doriot, Albay La Rocque, kendi ülkesinde Corneliu Codreanu biçimi işler görmek isteyen; Mussolini modeline uyup kendini “Conductor” ilân eden faşist diktatör Mareşal Ion Antonescu ile (1882 - 1946) hiçbir ilgisi bulunmadığını belirtmekte yarar görürüm. Burada anılan, Victor Antonescu, 1920 yılı sonlarında Paris barış konferansına katılan Romanya heyeti üyesi, sonradan, Romanya Dışişleri Bakanı olan Victor G. Antonescu'dur (1871 - 1947). Gheorghe Tatarescu'nun Başbakanlığı sırasında, 1936 - 1937 yıllarında, bu görevde bulunmuştu. Atatürk, Diktatör Antonescu cinsinden insanlarla konuşmaktan hoşlanmazdı elbette. Başkan Ceauşescu, Ion Antonescu rejimine başkaldıranlar arasında idi.

tığı konuşmalardan seçmeleri okursak², Başkan'ın -büyük tarihçi Iorga'nın pek yerinde kullandığı "Güney - Doğu Avrupa ülkeleri" nin son elli yıllık geçmişinde barış ve karşılıklı anlayış, işbirliği alanlarında insanlığa örnek olan bir büyük devlet adamının, yeni bir Türkiye yaratan Mustafa Kemal Atatürk'ün ülkesinin bu değerlere Türk ulusunun neler getirdiğini, o değerlere nasıl bağlı kaldığını herkesten daha iyi anlayacağı kesinlikle söylenebilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm koşullarıyla ilişkilerinin Balkan ülkeleri çerçevesinde, Atatürk döneminde nasıl geliştiğini dünya âlem biliyor. Günümüzde bu ilişkilerin yeniden genişlemesi yolunda harcanan çabaların ne kadar yararlı olduğunu hatırlatmaya bilmem gerek var mı? Uluslar birbirlerini ne kadar yakından tanırlarsa, okadar seveceklerini, hele bilim ve kültür yollarıyla yakınlaşmalarını bu konuda en geçerli tutum olarak görmek, Unesco başta olmak üzere, Birleşmiş Milletler'e bağlı özel kuruluşların yasalarına girmiştir.

Atatürk, Balkan antlaşması ile sonuçlanan, Hitler diplomasisinin 1937 yılında başlayan sinsi girişimleriyle baltalanan ve İkinci Dünya savaşının patlak vermesiyle de suya düşen; 9 Şubat 1934'de Atina'da Tefik Rüşti Aras, N. Titulusco, D. Maximos ve B. Jeftic'in imzaladıkları bu antlaşmanın uzun süren hazırlık çalışmaları sırasında bugün de değerini yitirmeyen, her zaman geçerli sözler söylemiştir. İkinci Balkan Konferansı'nın İstanbul'da başlayıp Ankara'da, Büyük Millet Meclisi'nde yapılan son oturumunda Fransızca olarak verdiği söylevde şöyle diyordu:

"...Balkan milletlerinin yüzyıllara yayılan ortak bir tarihi vardır. Bu tarihin acı hatıraları varsa, onlara sahip olmakta bütün Balkanlılar ortakdır. Türklerin payı ise daha az acı olmamıştır. İşte siz, sayın Balkan milletleri temsilcileri, geçmişin karışık duygu ve hesaplarının üstüne çıkarak, derin kardeşlik esasları kuracak ve geniş birlik ufukları açacaksınız; ilgi görmemiş, unutulmuş büyük gerçekleri ortaya koyacaksınız... Artık insanlık mefhumu, vicdanlarımızı temizlemeye, duygularımızı yüceltmeye yardım edecek kadar yükselmiştir... İnsanları saadete kavuşturacağım diye onları birbirine boğazlatmak, insanlığa aykırı, acınacak bir sistemdir... Dünya barışı içinde insanlığın gerçek saadeti, ancak bu yüksek ideal yollarının çoğalmasi ve başarı kazanmasıyla gerçekleşebilir..."

² Bunlara Başkan'ın *Sosyalizmin kurulması yolunda Romanya (România pe drumul desavîrîrii constructiei socialiste)* adlı kitaplarını eklemek gerekir. İlk 3 cildi Bükreş'te, 1968 - 1969 yıllarında; IV-X. ciltleri 1970 - 1974'te, hepsi 10 cilt olarak yayımlanmış; ayrıca Fransızca, İngilizce, Almanca, Rusça, Macarca ve İspanyolca çevirileri de basılmıştır.

II

Romanya'nın sesi çok eski zamanlardan geliyor: kesilmeyen, her zaman canlı kalan, sevgi uyandıran bir ses. Tarihi, denilebilir ki, çoğu zaman bizim tarihimizle yanyana yürümüştü. Baştan belirteyim: bu yazıda sık sık sözünü edeceğim büyük tarihçi Nicolae Iorga'nın (1871-1940) güzel buluşuyla, "Güney - Doğu Avrupa ülkeleri" arasında, XV. yüzyıla kadar uzanan, Bizans başkentinin fethinden sonra da her yönde artan ilişkilerin çoğu acı, ama neredeyse alinyazısı niteliği taşıyan, iyi yönleri de eksik olmayan bir ilişkiler zinciri. Valéry'nin güzel sözüne uyararak, "yaşamak için unutmak gerek" dersek, belki gerçeğe yaklaşmış oluruz. Daha açık bir anlatımla, yeni yaşamımızda, Cumhuriyetimizin kuruluşundan başlayarak, bütün ülkelerle karşılıklı iyi anlayış içinde ilişkiler kurduğumuz Balkan devletleri, Güney - Doğu Avrupa devletleri arasında Romanya'nın özgürlüklere vurgun sesini; tarihi boyunca çektiği çilelere, en eski zamanlardan beri bir çeşit geçit yeri olmasına cesaretle göğüs germiş olmasını; uzun, yıpratıcı savaşmalar sonunda varlığını koruyabilmesini; büyük istilâ dönemlerinde bile birliğini, bütünlüğünü yitirmemiş olmasını unutamayız. Balkan ülkelerinin tarihinde beşyüz yıla yakın Osmanlı egemenliğinde ilişkilerimiz açısından çok ayrı, çok özel yeri olan Romanya, tam birliğine kavuşmadan önce, Eflâk, Bogdan ve Erdel dediğimiz vilâyetler, Tuna beylikleri, prenslikleri, voyvodalıkları, gospodarlıkları gibi sözlerle andığımız yerler, bir anlamda, kendimizin herhangi bir vilâyetinden ayrı düşünülmemiştir; "haraç" a bağlamıştık o yerleri; savaşlarımızda, gerekince, bize yardım etmelerini, kendi iç işlerine kendilerinin bakmalarını, dillerine, dinlerine sahip olmalarını şart koştuk. Balkan ülkelerinde Türklerin yerleri, evi barkı olabiliyor; oralarda kalıp yerleşebiliyorlardı. Rumeli'nde kendimizden parçalar bırakmışız, ama Romanya'da öyle değil: Türkler, çok eski zamanlarda Asya'dan gelip Romen halkına karışmış olanları, etnik bileşimine karışmışları bir yana -, oralarda mal mülk edinme yasağına kendi isteğimizle uğramışlar; o topraklarda yerleşmemişler, ürememişler. Türklerin Bogdan'da yerleşmeye, oralarda cami yapmaya hakları olmadığını da biliyoruz. Böyle bir durumun, Osmanlı egemenliği altındaki başka topraklarda görüldüğü gerçekten söylenemez. Başka ülkelerin genişleme, sömürgeleştirme tarihlerinde de böyle bir davranışa rastlanmaz. "Cizye" peşindedir. İmparatorluk, sınırlarını güven altına almak istemektedir. Cevdet Paşa'nın *Tarih*'inin birinci

cildine bakarsak (s. 370), yüz yıl süren Fenerli Beyler döneminde, Bogdan eyaletinin harcamalar defterinde bu “cizye” (vergi), 1774 yılında, 1.413.700 kuruşu bulur. Ödenen vergi, 500.000 kuruştur; ama burada hepsini sayıp dökmekten kimsenin hoşlanmayacağı bir çeşit “örtülü ödenek” ten tutun da, (ki “Dersaadet’e hedâyâ-i hafiyye” bu vergi tutarı dışında 250.000 kuruşu buluyor) Arnavut tüfekçilerinin harcamalarına 20.000 kuruş, Mehterhane’ye, papazlara ve kilise giderlerine, Bey’in karısının yaşmak harcamasına ve başka ihtiyaçlarının karşılanmasına (38.000 kuruş), İstanbul’a “peşkeş” çekilen “gizli” hediyelere (250.000) varıncaya kadar harcama defteri düzenlenmiş olduğu görülür. Geçen yıl Romanya’nın yitirdiği büyük değerlerden biri olan Prof. Mihai Berza, *Haraciul Moldovei si Tarii Româneşti în sec. XV-XIX (Eflâk ile Bogdan’ın XV-XIX. yüzyıllarda ödedikleri vergi (haraç) başlığı altında bu konuyu ayrıntılarıyla incelemiştir.* (Bükreş, 1963). Nicolae Iorga, Fenerli Beyler döneminde (1711-1821), Tuna prensliklerinde, bu Beylerin, her şeyden önce, kendi çıkarlarını düşündüklerini; oralara Patrikhane’nin gönderdiği din adamlarıyla da işbirliği ederek halkı soyduklarını; bu “cizye” lerin dışında kendileri için de pay aldıklarını hatırlatarak, halkı iki kat zarara soktuklarını ve bu yüz yıllık Rum voyvodalar döneminin (*Epoca Fanariotzilor*) halka bu yüzden pek tuzluya oturduğunu yazar. Oysa, yerli voyvodalar zamanında Âşık Paşazade’nin “Kara Bogdan” dediği Moldovi’de, bunlardan bazıları, direnmelerinde zaman zaman umutsuzluğa düştükleri halde, oğullarına “ülkeyi, öteki uluslardan daha egemen ve güçlü oldukları için Türklere bırakıp başkalarına vermemeleri”ni öğütlemişlerdir.

Burada, yazı çerçevesinde, belirtmek istediğim önemli nokta, bütün tarihi boyunca, üç Romen ülkesinin, çetin koşullar içinde birlik, özgürlük ülküsüne bağlı kalmaları ve ağır baskılar altında bu ülküsünden şaşmamış olmasıdır. Ölüm - kalım saydığı böyle durumlarda sesini duyurmasını bilmıştır. Bu ses, ilkin, savaşları Romen ulusunun ruhuna sinmiş olan “Yiğit Mihai” (Mihai Viteazul) adıyla anılan ve 377 yıl önce, Tuna vilâyetlerine özgürlüğü, bağımsızlığı ve birliği getirmek uğrunda canını veren voyvoda ile kendini duyurur. Gerçi ondan önce, Hunedoara, Büyük Etienne, Petru Rareş gibi cesaretleriyle tanınmış kişiler bu yolda öncülük etmişlerdir, belli bir ölçüde de başarı kazanır gibi olmuşlardır; ama Romen ulusunun özlemine gerçekleştirilmede en ileri giden o olmuştur. Ülkenin tarihinde

bu bakımdan çok önemli yeri var. Romanya Akademisi üyesi, Cluj-Napoca Üniversitesi Rektörü Ştefan Pascu'nun bu olayın 375. yıldönümünde yayımladığı yazıda (*La Roumanie d'Aujourd'hui*, No. 5/246, Bükreş, 1975, ss. 33-36) Michel le Brave adıyla batıda anılan bu Eflâk Beyi'nin mührünün bir örneği var: orada, yukarıdan aşağı, bir kartal, bir yabanıl boğa, bir dağ başında iki arslan görülüyor. Bunlar, sırasıyla, Eflâk, Bogdan ve Erdel'i (Transilvanya) temsil ediyorlar. Mührün sağında solunda yiğit Mihai ile oğlu Patraşcu'nun silüetleri beliriyor. Sadece bu mühür, Tuna prensliklerinin politika, ekonomi ve kültür birliği derin özleminin başlangıçlarını gösteren önemli bir belgedir...

III

Romanya'nın asıl kişiliğini kazanmasında, köklü kültür değerlerine sahip çıkmasında en büyük rolü oynayan; o ülke kültürlerinin, başta dilleri olmak üzere, Lâtin kaynaklarından ve halktan geldiği bilincine geniş ölçüde yardımcı olan, hiç kuşkusuz, Dimitrie Cantemir'dir. Avrupa'da, XVIII. yüzyılın aydınlık çağını oluşturmuş büyük insanlar arasında anılan bu evrensel zekâlı Romanyalı bilgin, sanatçı, filozof, devlet adamı (1673-1723), kendi öz yurdunda batı kültürünü doğu kültürleriyle en uyumlu biçimde bağdaştırarak özgün bir harman meydana getirmeyi başarmış bir insan. Romanya'yı ilgilendirdiği ölçüde olması bile, bizim tarihimizde "Kantemiroğlu", "Küçük Kantemiroğlu", "Ulah Beyi" diye geçen, kısa yaşamının yirmi bir yılını İstanbul'da geçiren Dimitrie Cantemir'in dünyayı, Romanya'yı her yönden ilgilendirmesi yanında, büyük eseriyle, İstanbul'da başlayıp Rusya'da bitirdiği *Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş ve çöküş tarihi* (yayımları: Londra, 1734), adını tarihimize yazdırmıştır. Gerçek Türk - Romen kültür ilişkilerini onunla başlatmak yanlış olmaz. İlk kez Osmanlı tarihini yerli kaynaklara ve kendi görgüsüne dayanarak yazdığı bu büyük tarih eseri, XVII. yüzyıl sonlarında İstanbul yaşamının çok renkli bir görünüşünü de verir: gelenek, görenek ve töreler, kurumlar, tanınmış kişiler, anıtlar üzerinde, batının o tarihe kadar pek duymadığı, okumadığı bilgiler buluruz orada. Hemen söyleyeyim: Nasreddin Hoca'mızı batıya ilk tanıtan odur. İstanbul'un o tarihlerde kültür yaşamı için gerçekten değerli, canlı bir kaynakla karşılaşmış oluyoruz. Boğaz'ın Rumeli yakasında, Kuruçeşme taraflarındaki yalısında tam anlamıyla doğu - batı kültür karışımını

gerçekleştiren bir çevre, bir hava yaratmayı başaran, Hâfız Post'un çağdaşı olan ve devrin en önde sanatçıları yakından tanıyan; klâsik Türk musikisine yeni bir nota sistemi getiren, kendisi de kırka yakın beste yaratan, bu yüzden de "Türk bestecisi" diye anılan, Bogdan Prensi Dimitrie Cantemir, bence, Romanya ile Türkiye ilişkilerinin en güzel, en anlamlı bireşimidir.

Romanya'nın yetiştirdiği ve Balkanların Erasmus'u adına lâyık Nicolae Iorga, ulusal tarih açısından Cantemir'in önemli yerini iyi incelemiştir. 1908-1913 yıllarında Almanca olarak Gotha'da bastırıldığı beş ciltlik *Osmanlı Devleti Tarihi*, bu ilişkilerin bilim alanında en güzel örneklerinden biri sayılır. Geleneklere aşırı bağlılığı yüzünden kendisiyle aynı görüşte olmayan tarihçi ve eleştirci Eugen Lovinescu'nun dediği gibi, "N. Iorga, yüzyılımız başlarının en ezici şahsiyetidir". Gelmiş geçmiş tarihçiler arasında böylesine verimli, güçlü, soluklu bir bilgene rastlamak kolay değildir. Sekiz yıl önce, Ankara'da, Unesco Türkiye Millî Komisyonu olarak doğumunun yüzüncü yılını andığımız Nicolae Iorga, Türk - Romen ilişkilerinin unutulmaz değerlerinden biridir elbette. Iorga'nın Osmanlı tarihiyle ilgili büyük eserinin birinci cildi, Ord. Prof. Enver Ziya Karal'ın Ankara Üniversitesi Rektörlüğü sırasında, Prof. Bekir Sıtkı Baykal'ın çevirisiyle dilimize kazandırılmış olduğunu burada hatırlatmak isterim³.

IV

Romanya Akademisi üyesi, tanınmış tarihçi Constantin C. Giurescu'nun yönetiminde hazırlanan *Romanya'nın kronolojik tarihi* adlı çok değerli eserin (Bükreş, 1976, 549 s.) çift sütun 62 sayfa tutan indeks'ini incelediğimiz zaman, "Türkiye" maddesiyle ilgili sayfaların çokluğu hemen göze çarpar. Sadece bu gözlem, iki ülkenin uzun tarihlerinin ortaklığını gözle görülür biçimde dile getirir sanıyorum. Çok eski, kökleri derinlere inen bir tanışıklığın belirtisini buluruz o özel adlar göstergesinde. Bu maddeler arasında, Türkiye adının yanında, onunla birlikte en çok anılanları belki bilmek istersiniz; işte birkaçı: alfabetik sıra ile, Almanya, Avusturya - Macaristan, Fransa, İaşi, Macaristan, Paris, Polonya, Rusya, Sovyet Rusya, Tuna, Viyana... Öyle

³ Iorga, *Osmanlı Tarihi*, Cilt V (1774 - 1912), çeviren: B. Sıtkı Baykal, Ankara, 1948. Büyük boy, xvi-690 s. (Ankara Üniversitesi yayımları, 16; bilim kitapları serisi, 7).

sanıyorum ki, bu liste, ortak tarihin kilit noktalarını açık seçik belli edecek nitelikte; herhangi bir açıklamayı da gerektirmez.

Çok eski zamanlardan başlayarak, beş yüz yıla yakın Osmanlı egemenliğinde kalmasına; XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Çarlık Rusya'sının politik etkisini iyiden iyiye duyurmasına, "koruyuculuk" rolüne önem vermesine; 1768-1774 yılları arasındaki Osmanlı - Rus savaşlarında Tuna vilâyetlerinin Çarlık ordularınca sık sık işgal edilmesine rağmen, *România*'nın sesi, bağımsızlığının simgesi, zaman içinde hiç aksamamıştır.

485 yıl süren Osmanlı egemenliği sırasında, halkın diline, dinine, gelenek ve göreneklerine, kültürüne saygı gösterildiğini, başka ülkelerde bilinmediği, bilinmek istenmediği için, bu yazıda bir daha belirtmekte yarar görüyorum. Dış saldırılarda Romanya Tuna vilâyetlerinin korunduğu da tartışılmaz bir gerçek. Bağımsız Romanya ile ilişkilere gelince, bunların acı tatlı yönleri yok değil.

Cumhuriyet dönemimizde Türkiye - Romanya ilişkilerinde ilk belirtilecek nokta, dış politikamızı bağımsız, ulusal, insancı ilkelere dayandırdığımız için, Romanya ile bu anlayış içinde ilişkilerimiz gelişmiştir. Ne var ki, yeni Türkiye Devleti İtilâf devletlerince tanınmadığı için, iki ülke arasındaki politika ilişkilerinin kurulması oldukça gecikmiştir. Lozan'ı imzalayan devletler arasında Romanya'yı da görüyoruz; böylelikle ülkelerimiz arasındaki ilişkilere engel olabilecek herhangi bir pürüz kalmamıştı artık...

Atatürk'ün "*bizim öteden beri samimiyetle üzerinde durduğumuz bir ideal*" olarak nitelediği ve bu yazının başında sözünü ettiğim Balkan Antlaşması, bilinen nedenlerle işlemez duruma geldiği halde, Türkiye ile Romanya'nın barış yolundaki çabaları eski geçmişi olan bağlarımızın sürekliliğini aksatmamıştır.

İki ülke arasındaki bağlardan, ilişkilerden söz ederken, Tuna boylarıyla Karadeniz arasına sıkışmış bir bölgeden, Dobruca'dan (Dobrogea), oradaki Türk sanatı kalıntılarından, anıtlarından bize izlenimlerini verdiği için, Evliya Çelebi'yi anmadan edemem. *Seyahatnâme*'sini bu bakımdan ilk inceleyen, tanınmış Türkolog Jean Deny (1879-1963) olmuştur. Çelebi'nin bu izlenimleri, üç kez gezip dolaştığı Tuna vilâyetlerinin XVII. yüzyılda toplum yaşamını, ekonomik durumunu ilginç biçimde aydınlatmaktadır. Bu konuda

değerli çalışmalar yapmakta olan Romanyalı Türkolog Mihail Guboglu'nun araştırmaları tamamlanınca, Evliya Çelebi'nin iki ülkenin kültür tarihine katkısını daha iyi anlamış olacağız. Dobruca'da Türk sanatı anıtlarıyla ilgili incelemeyi, son zamanlarda, H. Stanescu ayrıntılı biçimde gerçekleştirmiştir (Bkz. "Monuments d'art turc en Dobroudja", *Studia et Acta Orientalia*, III, Bükreş, 1960, ss. 177-189). Bu incelemeden anlaşıldığına göre, İkinci Dünya savaşından sonra, bölgedeki Türk sanatı kalıntılarıyla Romanya ilgili makamları yakından ilgilenmeye başlamıştır. Böylelikle bazı mescitler, camiler, türbeler, hamamlar, medreseler, çeşmeler, eski evlerden kalanlar kurtarılabilmektedir. Mihail Popescu, Osmanlı kışlalarının, Tuna vilâyetlerindeki kalelerin sanat değeri üzerinde durmuştur. Gene öğreniyoruz ki, Devlet Arşivleri Müdürlüğü'nün Tarih - Enstitüsü, Türk belgelerini sistemli biçimde çevirmeye başlamıştır. Tarih ve Filoloji Bilimleri Derneği, bir Doğu İncelemeleri Bölümü, Bükreş Üniversitesi (C. I. Parhon) bir Türkçe kürsüsü kurmuştur. Köstence'de XVIII. yüzyıl başından kalan güzel Hünkâr camii restore edilmeye başlanmıştır. Sanat Tarihi Enstitüsü, Romanya'daki Türk sanatı anıtlarını incelemektedir. Böylelikle Babadağ, Mangalia ve Mecidiye gibi eski yerleşme yerlerinin sanat kalıntıları korunma yoluna girmiştir. Babadağ'ın en eski anıtı, Bursa türbeleri biçimindeki Sarı Saltuk Dede türbesi, Gazi Ali Paşa camii; Mangalia'da, Sultan Selim'in kızı Esmâ Sultan, Yavuz Selim, Defterdar Derviş Paşa camileri, eski Türk evlerinden bazıları yıkılmaktan kurtulmuştur.

Bu kısa notlardan da anlaşılacağı üzere, Romanya'da Türk sanatı, Türk dili ve edebiyatı, Türk tarihi üzerinde çok ciddi çalışmalar yapılmaktadır. Bunlara Unesco'nun yardımlarıyla kurulan ve on iki yıldır örnek çalışmalar yapan Güney-Doğu Avrupa İncelemeleri Derneği'nin (kısa veyimiyle *Aiesee*) eski, yeni Türkiye tarihiyle ilgili çalışmalarını, bu arada Prof. Emil Condurachi ile Prof. Mihai Berza'nın Balkan ülkeleri çerçevesindeki her yönden dikkate değer inceleme ve araştırmalarını, ayrıca Derneğin bu dönemde Başkanı olan Prof. N. Todorov'un Atatürk Türkiye'siyle ilgili çalışmalarını burada özellikle anmak isterim. Türk Tarih Kurumu ile sıkı işbirliği eden bu Dernek, iki ülke kültürlerinin karşılıklı incelenmesinde olumlu sonuçlar almakta, bu sonuçları da bilimsel açıdan değerlendiren yayımlar yapmaktadır.

Romanya'da ülkemizle ilgili çalışmalar arasında, edebiyat tarihçilerimizi yakından ilgilendirecek bir incelemeyi açıklamak yararlı olur diye düşünüyorum. Değerli araştırmacı Ion Matei, Ahmed Vefik Paşa'nın tanınmış Romanyalı aydınlara, bu arada yazar ve politika adamı, İstanbul'da, 1848 yılından başlayarak on yıl oturmuş zamanın devlet adamlarına, bunlar arasında Reşit Paşa'yı yakından tanımış olan (Paşa ile ilgili anlarının önemli olduğu söylenen) Ion Ghika'ya (1816-1897) yazdığı Fransızca mektupları bulmuştur. Romanya Akademisi Kitaplığında bulunan ve sayısı altmışı geçen bu mektuplardan ayrıca söz etmeyi başka bir zamana bırakıyorum. Şimdilik sadece bunların Türkiye - Romanya ilişkilerinin gelişimi açısından büyük önem taşıdığını söylemekle kalacağım.

Son yirmi yıl içinde Romanya'nın başka ulusların sanat ve kültürleriyle, klâsik ya da modern olsun, yakından ilgilendiğini biliyoruz. Çeviriler basmakla tanınmış bir yayınevi, E.L.M.; ayrıca, *Secolul 20* adlı dergi, özellikle çağdaş dünya edebiyatı alanında değerli hizmetler görüyor. Türk edebiyatının Romanya'da tanıtılmasına gelince, bu edebiyatın orada oldukça eski bir geleneği olduğunu Viorica Dinescu'nun bir yazısından anlıyoruz ("La Littérature turque en Roumanie", *Studia et Acta Orientalia*, VIII, Bükreş, 1971, ss. 199-207). Türk halk edebiyatı üzerindeki ilk bilgiler, Cantemir'in değindiğimiz *Osmanlı Tarihi*'nden geldiğini, bu arada, Nasreddin Hoca'yı herkesten önce dünyaya tanıttığını belirtmeliyiz. Romen folklor ve müzik bilgini ünlü Anton Pann'ın (1794-1854), dünyanın en zengin halk dansları ve türküleri arasında sayılan, Bela Bartok gibi bir bestecinin gönül verdiği Romen folklor meyvalarını ilk toplayan bu insanın, Nasreddin Hoca'mızın fıkralarından seçmeleri 1847, 1852 ve 1853 yıllarında yayması, birçok kuşakları yıllarca eğlendirmiştir (*Nezdravaniile lui Nastratin Hoge*). Böylece, Türk mizahının eşsiz ustası, bir Balkan ülkesi dilinde ilk kez, Anton Pann'ın diliyle, batıda ilk ortaya çıkarılışından dört yıl önce, Almanca olarak Trieste'de yayımlanmadan, Romanya'da tanınmış oluyor. Loti çevirilerinin de orada Türkiye görünümlerini yayması açısından önemi üzerinde durulması gerekir. Makedonya'da yerleşmiş Romenlerden biri olduğu söylenen ve bir ara bizde İttihat ve Terakki fırkasına da girdiği anlaşılan N. Batzria'nın, kendi adıyla ya da "Moş Nae" takma adı altında Romanya'ya yerleşerek, Türk edebiyatının orada tanınmasında büyük rolü olduğu anlaşılıyor. Halit Ziya'nın "Fer-

hunde Kalfa” hikâyesini “Sclava Neagra” başlığı altında romenceye çevirmiş, *Tûtînâme*’nin masallarını *Povestile papagalului* adıyla yayımlamıştır.

Son yıllarda çağdaş ya da günümüz Türk yazarlarından yapılan hikâye, roman, oyun ve şiir çevirileri gazete ve dergilerde sık sık yer almıştır. Nazım Hikmet’in şiirleri, oyunları bunlar arasında. Tevfik Fikret, Ahmet Hâşim, Cahit Sıtkı, Melih Cevdet, Orhan Veli, Oktay Rıfat, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Behçet Necatigil imzaları bu gazete ve dergilerde Romen okuyucularına sunuluyor. Şairlerimiz, daha çok, antolojiler yoluyla tanıtılıyor. Romen radyosunda sık sık Türk halk edebiyatından örnekler verilmekte; Ömer Seyfettin, Reşat Nuri, Sabahattin Ali, Yaşar Kemal, Aziz Nesin, Fakir Baykurt ile ilgili tanıtıcı bilgiler ve metinler, dinleyicilere sunulmakta. Bu yönden ilginç bir girişim, Romanyalı kadın şairlerden Maria Banuş’tan geliyor. Bu şair, *Sevgiye adanan dünya şiiri (Din poezia de drasoste a lumii)* adlı kitabına dokuz Türk ozanını almıştır (Bükreş, E.L.U., 1965, ss. 475-480). Seçilen şiirler şu şairlerden: Nedîm, Karacaoğlan, Ahmet Hâşim, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Kutsi Tecer, Nazım Hikmet, Orhan Veli, Cahit Külebi, Necati Cumalı. Ayrı ayrı basılan başka çeviriler de şunlar: Sabahattin Ali (*Irmak*), Yaşar Kemal (*Keçi*), Adnan Ardağı (*Güz Şöleni*), Halikarnas Balıkcısı’ndan hikâyeler; ayrıca, *Çalikuşu* (Reşat Nuri), *Kuyucaklı Yusuf* (S. Ali), *Bizim Köy* (Mahmut Makal), Sait Faik’ten hikâyeler, *Âvâre Yıllar*, *Baba evi* (Orhan Kemal), *Kadın olan erkek* (Aziz Nesin), v. b. İlk yıllarda başka diller yoluyla çevrilen türkçe yapıtların, İkinci Dünya Savaşından sonra yetişen kuşaklarca, özellikle Filoloji Bilimleri Derneği üyelerince, doğrudan doğruya türkçelerinden aktarıldığını belirtmeliyim.

Romenceden dilimize çevrilen yapıtlara gelince: Çok zengin bir edebiyatı olan Romanya’nın, halk şiiri pınarından kana kana içip yola çıkan, Romen şiirine biçimini veren Mihai Eminescu (1850-1889), hikâye ve anlarında halk duygusunu, dilini canlandıran Ion Creanga (1839-1889); Balkanların Molière’i sayabileceğimiz ve dediklerine göre, konuşma dilinin ustası Caragiale (1852-1912); yarım yüzyıla yakın bir zaman, eleştirileriyle, yeni kuşaklara yol gösteren Eugen Lovinescu (1881-1943); estetik problemlerin güçlü adamı, kendisini Unesco İcra Konseyi’nde ülkesini temsil ederken yakından tanıdığım, dostluğunu hiçbir zaman unutamayacağım değerli fikir adamı Tudor

Vianu (1897-1964); eleştirmeci ve romancı George Calinescu (1899-1965); gücünü ülkesinin gerçeklerinden alan filozof Lucian Blaga (1895-1961); yerel gerçeklerin romancıları Rebreanu ile Sadoveanu (1880-1961); Tudor Arghezi (1880-1967); Ion Barbu (1895-1961) gibi Eminesco katında görülen şiir ustaları; yeni Romanya'nın yetiştirdiği Marin Preda, Petru Dimitriu gibi değerleri var. Bunlardan pek azı dilimize çevrilmiş olmakla birlikte, İstanbul'da Yaşar Nabi'nin Varlık Yayınevi gibi her zaman yüzümüzü ağartan bir düşün ve edebiyat yuvasının, çağdaş Romanyalı ozan ve yazarlarından çeviriler basmış olduğunu, arkadaşımızın da ülkemizde Panait Istrati gibi dünya edebiyatına mal olmuş bir yazarın hemen bütün yapıtlarını Türk okuyucusuna başarılı çevirilerle tanıttığını hatırlatmalıyım. 1963 yılında, İstanbul'da, Arena tiyatrosunda, Caragiale'nin ünlü komedyası *Kayıp Mektub'un* (*O scrisoare pierduta*), aynı yıl İzlem Yayınevinde basılmıştır. Romen hikâyeleri antolojisi'ni de gene Yaşar Nabi'nin çabalarına borçluyuz. Enver Esenkova'nın Caragiale'den ve daha başka ünlü Romanyalı şair ve yazarlardan değerli çevirileri var. Bütün bunları burada sayıp dökmek istemiyorum. Ion Baieşu'nun *Paspas*'ının Ankara'da, Devlet Tiyatrosu'nda 7 Ekim 1975 günü sahneye konduğunu burada hatırlatmakla bu sayıp dökmeyi bitiriyorum.

Bu açıklamalardan şu sonucu çıkarabiliriz: Romanya ile aramızdaki sanat ve kültür alışverişi son yıllarda önemli ölçüde gelişmektedir. Sanat, özellikle halk sanatları, halk bilgisi, edebiyat, bilim, kültür alanlarında bütün dünyaya sesini duyuracak değerleri olan, bu sesi barış ve insanlık yolunda yükseltmesini bilen bir ülke ile ilişkilerimiz, çeşitli açılardan önemli ve yararlıdır.

